

دانشنامه دعا و زیارت

نرم افزار نورالجنان ۲

محراب ابرویت بنما تا سحرگهی دست دعا برآرم و در گردن آرمت
(دیوان حافظ شیرازی، غزل ۹۱)

عزت الله مرتضایی *

amortezaei@noornet.net

* مدیر گروه قرآن و اخلاق و دعا - مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.

۲۳

ره آورد نور ۷۳

فصلنامه اطلاع رسانی، آموزشی و مطالعاتی رایانه ای علوم اسلامی

چکیده

دعا، بهترین وسیله برای تعالی جان بنده و تقرب به خالق هستی است. آرامش روحی و روانی، گمشده انسان کنونی است که با دعا به دست می‌آید. مفاتیح‌الجنان حاج شیخ عباس قمی(ره)، بهترین دانشنامه دعایی است که شیعیان کامل‌ترین استفاده را از آن در مراسم مذهبی خود می‌برند و دیجیتالی‌سازی آن در عصر فناوری اطلاعات، بسیار ضرورت داشت. به همین جهت، در سال ۱۳۸۰ این اثر با عنوان «نورالجنان» توسط گروه قرآن مرکز نور به اهل دعا تقدیم شد. با توجه به ارتقای محتوایی و ساختاری برنامه‌ها، اینک جا دارد این محصول نیز ارتقا یابد و نسخه جدیدی از آن تولید شود و در اختیار اهل دعا و دعاپژوهان قرار گیرد.

در این نوشتار، نخست سخنی در ارزش معنوی دعا در قرآن و حدیث ارائه شده و سپس، به فلسفه شکل‌گیری و تحلیل و طراحی نورالجنان ۱ پرداخته شده و در پایان، دانشنامه دعا و زیارت (نورالجنان ۲) معرفی شده است. از خوانندگان محترم تقاضا می‌کنیم پیش از تولید برنامه، با انتقادات ارزنده و پیشنهادات سازنده خود، ما را در بهینه‌سازی آن یاری رسانند.

کلیدواژگان: نورالجنان، دعا، زیارت، دانشنامه، مفاتیح‌الجنان.

درآمد

دعا، ارزشمندترین گفتار و حالت انسان وارسته با خدا و خالق جهان هستی است؛ «قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا (فرقان: ۷۷)؛ بگو: اگر دعایتان نباشد، پروردگرم به شما ارجی نهد. پس، شما [که قاطعانه آیات خدا و پیامبرش را] تکذیب کردید و به‌زودی [کیفر این تکذیب برای همیشه] ملازم [شما] خواهد بود.»

انسان، همواره نیاز به حامی و پشتیبان و تکیه‌گاه دارد. هرچه حامی نزدیک‌تر باشد انسان دل‌گرم‌تر می‌شود. خدا به انسان از ورید یا رگ گردن نزدیک‌تر است؛ «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَ نَعَلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ» (ق: ۱۶)؛ همانا انسان را آفریدیم و همواره آنچه را باطنش [نسبت به معاد و دیگر حقایق] به او وسوسه می‌کند، می‌دانیم و ما به او از رگ گردن نزدیک‌تریم.»

یار از رگ گردن به تو نزدیک‌تر است

ای هیچ نکرده گم چه می‌جویی تو علاوه بر نزدیکی خدا، لازم است که او به نیازها و درخواست‌های ظاهری و باطنی انسان آگاهی و اشراف کامل داشته باشد تا بتواند آنها را برآورده سازد؛ «وَلَوْ إِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ

إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَ لِيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ» (بقره: ۱۸۶)؛ هنگامی که بندگانم از تو درباره من بپرسند، [بگو:] به یقین من نزدیکم. دعای دعاکننده را زمانی که مرا بخواند، اجابت می‌کنم. پس، باید دعوتم را بپذیرند و به من ایمان آورند تا [به حق و حقیقت] راه یابند [و به مقصد اعلی برسند].»

دعا، بهترین سخن و عالی‌ترین حالت است که میان بنده و مولا پدید می‌آید. از این رو، باید کلمات دعا بسیار دقیق و حساب‌شده باشد تا موجب اهتزاز حالت نفسانی بنده شود و در نتیجه، دریای رحمت بیکران مولا به تلاطم درآید و سراسر هستی دعاکننده را سیراب نماید.

از آنجا که دعا تجلیگاه درخواست و التماس آدمی است، به‌ناچار باید همراه با آداب و رسوم ویژه باشد. خضوع و خشوع، دو ویژگی مهم در دعا و اجابت آن است که لازم است دعاکننده آن را رعایت کند؛ «فَاسْتَجِيبْنَا لَهُ وَ وَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى وَ أَضَلَّحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَ يَدْعُونَنَا رَغَبًا وَ رَهَبًا وَ كَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ (انبیاء: ۹۰)؛ پس، [ندای] او را اجابت کردیم و یحیی را به او بخشیدیم و نازایی همسرش را برای وی اصلاح نمودیم. آنان همواره در کارهای خیر می‌شتافتند و ما را از روی امید و بیم می‌خواندند و پیوسته در برابر ما فروتن بودند.»

اخلاص، از دیگر ویژگی‌های مهم دعاست

دعا، بهترین سخن و عالی‌ترین حالت است که میان بنده و مولا پدید می‌آید. از این رو، باید کلمات دعا بسیار دقیق و حساب‌شده باشد تا موجب اهتزاز حالت نفسانی بنده شود و در نتیجه، دریای رحمت بیکران مولا به تلاطم درآید و سراسر هستی دعاکننده را سیراب نماید

که موجب استجاب آن می‌شود. دعای بدون اخلاص، مقبول درگاه احدیت نخواهد بود؛ «وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ (انعام: ۵۲)؛ و آنان که بامدادان و شامگاهان پروردگارش را می‌خوانند [و با این خواندن،] خشنودی او را می‌خواهند، از خود مران؛ نه چیزی از حساب [عمل] آنان بر عهده توست و نه چیزی از حساب [کار] تو بر عهده آنان است؛ تا آنان را برانی و [به سبب راندنشان،] از ستمکاران باشی.»

همچنین، دعایی مطلوب است که با حالت خوف و رجا باشد؛ «وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ» (اعراف: ۵۶)؛ و در زمین پس از اصلاح آن [به وسیله رسالت پیامبران] فساد مکنید و خدا را از روی بیم و امید بخوانید که به یقین رحمت خدا به نیکوکاران نزدیک است.»

دعا علاوه بر اینکه باید دارای صفات ثبوتی باشد نیز لازم است از صفات سلبی مانند تکبر و استکبار، میرا باشد؛ «وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ (غافر: ۶۰)؛ و پروردگارتان گفت: مرا بخوانید تا شما را اجابت کنم. آنان که از عبادت من تکبر ورزند، به زودی خوار و رسوا به دوزخ درآیند.»

دعا، بهترین سلاح بنده است. امام سجاده (ع) اوج آن را در کتاب شریف صحیفه سجاده به نمایش گذاشته است. این کتاب، چنان ارزشمند است که لقب «اخت القرآن» را به خود اختصاص داده است.

یکی از افتخارات شیعه، آن است که دارای ذخایر غنی و ارزشمند دعایی است که از جان و روح پیشوایان و امامان معصوم به قلم

و زبان آنان جاری شده و برای بشریت به ارمغان گذاشته شده است. در برخی روایات، دعا به عنوان برترین عبادت معرفی شده است؛ «عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ، قَالَ هُوَ الدَّعَاءُ وَ أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ الدَّعَاءُ...»

در اهمیت دعا همین بس که مرحوم کلینی در کتاب شریف کافی، بابی به عنوان «کتاب الدعاء» اختصاص داده و احادیث موضوعی دعا را در آن ایراد کرده است.

دائم به روی دست و دعا جلوه می‌کنی

هرگز ندیده است کسی نقش پای تو
(دیوان صائب تبریزی، غزل ۶۵۶۲)

نورالجنان ۱

فلسفه شکل‌گیری برنامه نورالجنان ۱، به سال‌های خیلی دور برمی‌گردد. سال ۱۳۷۷ که نورالانوار ۲ شکل گرفت و تولید شد، نقطه عطفی در مرکز نور و تولید نرم‌افزارهای علوم اسلامی به وجود آمد (ر.ک: تراب فولادی، «فلسفه شکل‌گیری و اهداف برنامه‌های نورالانوار و جامع تفاسیر»، ره‌آورد نور، ش ۶۸: ۳۶-۴۲). رئیس محترم سابق مرکز، بهترین استفاده را در آن زمان از فضای به‌وجودآمده کرد و ضمن یک دستور، تولید برنامه دعایی با محوریت مفاتیح‌الجنان و ساختار نورالانوار ۲ را از گروه قرآن معاونت تحقیقات درخواست نمود.

در آغاز، دو مشکل به صورت برجسته خودنمایی می‌کرد؛ یکی، نبود بخش دعا در معاونت تحقیقات سابق، و دیگری ناهماهنگی ساختار نورالانوار ۲ با برنامه دعایی مدنظر.

مشکل نبود بخش دعا، بیشتر سازمانی و

اداری بود که با دستور ریاست مرکز حل گردید؛ ولی مشکل ناهماهنگی ساختاری نورالانوار با نورالجنان، محتوایی، مدیریتی و بنیادی بود؛ زیرا ساختار نورالانوار، مختص برنامه قرآنی بود با محوریت آیه؛ یعنی آیات، به متون ترجمه، تفسیر و احادیث تفسیری متصل و لینک شده بود؛ درحالی‌که برنامه دعایی هرگز این‌گونه نبود. اثبات این اختلاف ساختاری، در آن سال‌ها کار دشواری بود که پس از بحث و گفت‌وگوی زیاد، ریاست مرکز متقاعد شد که از درخواست اولیه خود کوتاه بیاید و اصل خواسته را مطرح کند و جزئیات و ساختار تحلیل و طراحی پژوهشی و فنی آن را به بخش قرآن واگذار نماید.

به طور طبیعی، لازم بود برای تحلیل اولیه طرح کتاب شریف مفاتیح‌الجنان که متن اصلی برنامه را تشکیل می‌داد، در دستور کار قرار گیرد. پیش از معرفی ساختار برنامه، لازم است این کتاب تحلیل و واکاوی شود تا خوانندگان محترم به ارزش این برنامه بیشتر واقف شوند.

مفاتیح‌الجنان و حاج شیخ عباس قمی

همان‌گونه که همگان آگاه هستند، کتاب شریف مفاتیح‌الجنان، مهم‌ترین اثر نیایشی شیعه به شمار می‌رود. به تعبیری، شاید بتوان گفت: این کتاب، چهارمین کتاب مهم معرفتی است؛ قرآن، نهج البلاغه، صحیفه سجاده و مفاتیح‌الجنان.

مرحوم محدث فقیه، حاج شیخ عباس قمی و استاد فاضل مدقق و دانشورش میرزا حسین محدث نوری، از برجسته‌ترین پیرایش‌گران متون و منابع و تواریخ شیعی در روزگار ما محسوب می‌شوند. آثار متعدد این دو بزرگوار، بیش از هرچیز، حساسیت و تلاش ایشان در مسیر بازگشت به اصالت‌ها و رفع پیرایه‌ها و اضافات و خرافات، از

در یک نگاه کلی، در جهت معرفی مفاتیح الجنان می توان گفت که این اثر، مجموعه ای از دعاها، زیارات، اعمال خاص ایام، هفته ها، ماه ها و سال هاست که از سوی پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) صادر شده و بر اساس ذوق و تحقیق مرحوم شیخ عباس قمی تدوین گردیده است. مفاتیح الجنان، با دقت و احاطه ای که مؤلف آن بر منابع دینی و کتب روایی داشته، در مدت کوتاهی به معتبرترین کتب ادعیه تبدیل شد؛ اثری فراگیر که در تمام منازل، مساجد و اماکن متبر که شیعیان دیده می شود

مفاتیح الجنان با چند سوره از قرآن مجید آغاز شده و سپس، قسمت ها و ادعیه و توضیحات محدث قمی آغاز شده که به طور کلی، می توان آنها را این گونه تقسیم بندی کرد:

۱. در آداب، مقدمات و تعقیبات نمازها و خواص نمازها و سوره ها و آیات قرآن؛

۲. در اعمال و ادعیه برخی ساعات و شب ها و روزها و ایام هفته؛

۳. مناجات، نظیر مناجات خمسه عشر امام سجاد (ع) و مناجات امام علی (ع) در مسجد کوفه؛

۴. دعاها ی معروف چون: سمات، کمیل، جوشن صغیر، جوشن کبیر و مکارم الاخلاق؛

۵. زیارات: از زیارت حضرت رسول (ص) آغاز گردیده و تا زیارت دوازده امام و زیارت انبیا و امام زادگان و مشاهد متبرکه و اهل قبور و برخی بزرگان را شامل می شود؛

بودن این اثر، محققان و صاحب نظران باید در باب دلایل آن جست و جو و تحقیق کنند.

در اینکه مفاتیح الجنان به نیازهای مخاطبان پاسخ داده و به همین دلیل، مقبول مردم زیادی واقع شده است، هیچ شکی نیست؛ اما دامنه این نیازها را نیز گسترش داده، خود زمینه ساز شعائر و فرهنگ دینی خاصی شده است. در حقیقت، آداب و ادعیه متعددی که همه احوال و ایام و شهر و سنوات آدمی را دربر گرفته و پوشش می دهد، خود یک فرهنگ کامل است. مفاتیح الجنان، نمونه کامل اثری موفق و سرشار از معارف عمیق و حتی ارزش های زیباشناسانه و درعین حال، پرمخاطب است.

در یک نگاه کلی، در جهت معرفی مفاتیح الجنان می توان گفت که این اثر، مجموعه ای از دعاها، زیارات، اعمال خاص ایام، هفته ها، ماه ها و سال هاست که از سوی پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) صادر شده و بر اساس ذوق و تحقیق مرحوم شیخ عباس قمی تدوین گردیده است. مفاتیح الجنان، با دقت و احاطه ای که مؤلف آن بر منابع دینی و کتب روایی داشته، در مدت کوتاهی به معتبرترین کتب

مفاهیم و معارف شیعی را نشان می دهد.

شیخ عباس قمی و استادش، علوم روایت، درایه و رجال را که ماهیتی انتقادی و استقرایی و بسیار دقیق داشت، با زحماتی طاقت فرسا احیا کردند و ماهیت این علوم را که نیازمند صبر بسیار از سوی محقق و گسترش معلومات و گردآوری منابع و تربیت حافظه و افزایش رجوع ها و ارجاع ها به اسناد متفن و مکتوب و عرضه آنها به یکدیگر است، با حوصله ای فراوان محقق نمودند. سفینه البحار مرحوم محدث قمی، نمونه عالی و کم نظیر از به کارگیری این دانش ها در دائرة المعارف بزرگ، اما ناپالوده علامه مجلسی است.

آنچه نام شیخ عباس محدث قمی را در روزگار ما بلند آوازه کرده است، بی شک، کتاب معروف وی، یعنی مفاتیح الجنان است. این اثر، از هر نظر شایسته توجه محققان علوم دینی می تواند باشد؛ زیرا آثار و برکات بسیاری بر جامعه شیعی معاصر و مجموعه معتقدات آن نهاده است. در حقیقت، بعد از قرآن کریم، هیچ کتاب دیگری تا این زمان، چنین نفوذ و محبوبیتی در میان مسلمانان شیعه نداشته است و با توجه به معاصر

۶. اعمال ماه‌های اسلامی (از محرم تا ذیحجه الحرام) و اعمال ماه‌های رومی و خورشیدی؛

۷. نمازهای مستحبی که شامل: نمازهای چهارده معصوم، نماز لیلۃ الدفن، نمازهای اول ماه، نماز حاجت، نماز فرزند برای آرمزش والدین و دیگر موارد است؛

۸. احکام و آداب و ادعیه مربوط به اموات؛

۹. دعاهایی برای دفع امراض و دردها و صدمات؛

۱۰. دعاهایی برای حل مشکلات مادی و معنوی؛

۱۱. آداب عقیقه و استخاره و آداب آن؛

۱۲. ذکر عوزه‌ها و تعویذها و... به منظور دفع بلا یا و رفع شرور؛

۱۳. در فضیلت برخی مکان‌ها و برخی اعمال؛

۱۴. ادعیه و آداب اعیاد؛

۱۵. ذکر برخی توسلات؛

۱۶. برخی حکایات از اصحاب و بزرگان دین و ائمه و وصایا و عبرت‌های ایشان؛

۱۷. توبه‌ها و آداب استغفار؛

۱۸. برخی روایات و رقع‌ها و نامه‌های انبیا و ائمه و اولیای دین؛

۱۹. و مطالب دیگر.

مرحوم محدث قمی، ملحقاتی به مفاتیح‌الجنان اضافه کرده که همچنان در پایان آن، به نام «ملحقات مفاتیح» منتشر می‌شود. این کتاب، توسط خوشنویسان بزرگی همچون: طاهر خوشنویس و مصباح‌زاده، میرزا احمد زنجانی کاتب و

دیگران، با خط نسخ و یا نستعلیق نوشته شده است. مرحوم طاهر خوشنویس، سرشناس‌ترین کاتب دینی در قرن اخیر، پنج بار مفاتیح‌الجنان را نوشته و خوشنویسی کرده بود. همچنین، جستارها و بخش‌های عربی این اثر، بارها ترجمه شده که مهم‌ترین ترجمه‌ها متعلق به مرحوم استاد مهدی الهی قمشه‌ای و مرحوم شیخ عباس مصباح‌زاده است. در سال‌های اخیر، ترجمه پاکیزه و خوبی توسط مترجم قرآن، آقای حسین استادولی نیز روانه بازار شد که از بقیه بهتر است.

مفاتیح‌الجنان به دلیل حجم بزرگ و کثرت مطالب، بارها به صورت گزیده و گزیده‌گزیده منتشر شده و هر هفته و هر روز این گزیده‌ها و نیز متن‌های کامل آن بازچاپ می‌شود. یکی از بهترین گزیده‌ها توسط آقای کریم زمانی انجام گرفته و مؤسسه روزنامه اطلاعات آن را منتشر کرده است. البته فقط گزیده کردن و تلخیص مدنظر نبوده است؛ بلکه برخی بزرگان در فکر افزایش متن نیز بوده‌اند؛ از جمله آیت‌الله جوادی آملی، در یکی از خطبه‌های نماز جمعه قم فرمود: «ما جلد دوم مفاتیح‌الجنان را لازم داریم؛ ولی نوشته نشده است. مفاتیح‌الجنان، یک جلد است. خدا غریق رحمت کند محدث قمی و سایرین را. این، یک بخش از عبادات و اذکار و زیارات و اینهاست؛ اما دین، تنها اینها نیست. چقدر روایات هست که درخت‌کاری چقدر فضیلت دارد، آبیاری چقدر فضیلت دارد، تمیز کردن کوزه‌ها، چقدر فضیلت دارد؛ وقتی داری می‌روی، اگر دیدی یک تیغی، یک خاری، یک سنگی سر راهت است، پاشو، بردار، کنار بگذار. این قدر روایات داریم که مربوط به آداب زندگی ماست. جلد دوم مفاتیح‌الجنان، جایش خالی است که ان‌شاءالله یک عده باید بنویسند تا معلوم بشود دین، تنها این نیست که ما

زیارت بکنیم و ذکر بگوییم» (کتاب ماه دین، شهریور ۸۹، ش ۵۵، ص ۲۱). گفتنی است که جلد دوم مفاتیح‌الجنان، به نام «مفاتیح‌الحیة» توسط آیت‌الله جوادی آملی و همکاران ایشان، در مرکز اسراء تدوین و در سال ۱۳۹۱ چاپ شده است.

محدث قمی برای تألیف و تدوین این اثر گرانبها، دلایل و انگیزه‌های گوناگونی داشته که به برخی از آنها اشاره می‌کنم:

۱. زمینه تاریخی و ماهیت انتقادی؛ زیرا در پایان مفاتیح فرموده که آن را در مشهد مقدس به سال ۱۳۴۴ هجری قمری تألیف کرده است و قصدش نقد محتوایی کتاب مفتاح‌الجنان تألیف شیخ اسدالله تهرانی حائری بوده که در آن زمان شهرت داشته و اهل علم و اهل دعا، به برخی ادعیه و زیارات آن شک و تردید و شبهه داشتند. همچنین، در باب مداخله ناهلان به کتب حدیث و اخبار، صفحه ۴۳۱ داستانی به نقل از استادش میرزا حسین نوری در لؤلؤ مرجان نقل می‌کند که علاقه‌مندان می‌توانند به آن مراجعه کنند.

۲. ذوق و توانایی تدوین دانشنامه‌نویسی، از دیگر ویژگی‌های مؤلف آن است. ایشان قلم روانی در فارسی‌نگاری داشته که همین باعث شده مفاتیح در میان فارسی‌زبانان به سرعت رواج پیدا کند.

۳. جناب قمی، محدثی خبیر و مآخذشناسی بی‌نظیر و گردآور مطالب بی‌بدیل است. از این‌رو، اثر او با همه حرف و حدیث‌های جزئی که درباره آن مطرح است، در میان شیعیان عارف و عامی یا عالم و جاهل، گسترش شگرفی پیدا کرد؛ به طوری که تیراژ چاپ آن، مساوی یا بعد از قرآن است. مفاتیح، یکی از سه کتابی است که بیشترین شمارگان چاپی را داراست؛ قرآن، دیوان حافظ و مفاتیح‌الجنان.

۴. گرایش به عرفان و معنویت، در مفاتیح دیده می‌شود. گرچه محدث قمی از مخالفان عرفان و تصوف به شمار می‌آید، ولی نقل ادعیه با مضامین عالی عرفانی مانند: مناجات خمسہ عشر، مناجات شعبانیه، دعای کمیل، ذیل دعای عرفه و نقل اشعار عرفانی از مثنوی مولوی در بیان تسبیح تکوینی موجودات در بخش فواید تربت امام حسین(ع)، و نیز نقل اشعار عرفانی از سنایی غزنوی (حدیقه الحقیقه، ص ۲۵۰) در اتحاد جان علی ولی‌الله(ع) با محمد رسول‌الله(ص)، و اشعار ولایی جامی (دیوان جامی، ص ۷۸) در زیارت سلطان اولیا، امام علی بن موسی الرضا(ع)، همگی گویای ذوق عرفانی و سلیقه معنوی اوست.

تحلیل و طراحی برنامه

اینک مجال آن رسیده تا به تحلیل و طراحی ساختار برنامه بپردازیم. شایان یادآوری است که برنامه نورالجنان در سال ۱۳۸۰ تولید شد و ما درصدد معرفی اصل برنامه نیستیم؛ زیرا در فصلنامه ره‌آورد نور ذیل مقاله «نور الجنان، نخستین نیایش نامه چندرسانه‌ای جهان اسلام» به قلم علی نعیم‌الدین خانی (اردیبهشت ۱۳۸۲، ش ۲)، اصل برنامه معرفی شده است که علاقه‌مندان می‌توانند به این مقاله مراجعه کنند. از این رو، در نوشتار پیش رو، مباحثی را مطرح می‌کنیم که بیشتر جنبه پژوهشی و تحلیلی داشته باشد.

دانشنامه چندرسانه‌ای نورالجنان، مانند سایر دانشنامه‌های نور، از دو قسمت عمده «کتابخانه» و «دانشنامه» تشکیل شده است.

الف. ساختار کتابخانه

در این بخش، مهم‌ترین کتاب‌های اسلامی در زمینه ادعیه و اخلاق همراه با امکاناتی مانند لغت‌نامه ارائه گردیده

است. قسمت‌های مختلف «کتابخانه» عبارت‌اند از: نمایش متن ۶۳ عنوان کتاب از ۴۵ مؤلف در زمینه مأخذ و منابع ادعیه، ترجمه و شرح دعاها، فلسفه دعا و نیز برخی از کتاب‌های مهم اخلاقی همچون کتب معنوی امام خمینی(قدس سره)، در این قسمت عرضه شده است. یکی از امکانات بخش نمایش، کتابنامه می‌باشد که شامل: کتاب‌شناسی، نسخه‌شناسی و زندگی‌نامه مؤلفان است. مقالات کتاب‌شناسی برنامه، جنبه تخصصی دارد؛ زیرا به قلم پژوهشگران گروه قرآن و دعا نگاشته شده است.

افزون بر این، انتخاب دامنه‌های مختلف کتاب‌ها بر اساس مأخذ ادعیه، ترجمه و شرح، اخلاق و فلسفه دعا، کاربر را در تعیین محدوده پژوهش یاری رسانده، حوزه تحقیق را تا سطح قابل توجهی وسعت بخشیده است.

ارائه فهرست کتاب‌ها به ترتیب حروف الفبا و بر اساس نام مؤلف، از جمله قابلیت‌های این قسمت می‌باشد. همچنین، برای

پژوهش در کتب برنامه، امکانات متنوع پژوهشی مانند: حاشیه‌نویسی، رنگی کردن متن، نمایه‌زنی و علامت‌گذاری در برنامه گنجانده شده است.

همان‌گونه که گذشت، چون در زمان تدوین نورالجنان، معاونت پژوهش گروه مستقل اخلاق و دعا نداشت، نگارنده در آن زمان برای گنجاندن برخی از متون اخلاقی در این برنامه، تلاش بسیاری نمود که خوشبختانه، با استقبال ریاست مرکز و حتی هیئت امنای قرار گرفت. احیاء علوم الدین غزالی و ترجمه آن و قوت القلوب ابوطالب مکی، در فهرست اولیه منابع کتابخانه آورده شد که با مخالفت برخی از همکاران از فهرست منابع حذف گردید.

دلیل حذف احیاء علوم الدین، این بود که در این کتاب، برخی مطالب علیه مذهب شیعه آمده است؛ مانند اینکه لعن فرقه یزیدیه، جایز نیست؛ در صورتی که تاکنون احدی به این مطلب در احیاء توجه نکرده است.

در آن زمان، مرکز در علوم می‌ماند؛ تفسیر،

علوم قرآن، کلام، تاریخ و عرفان، برنامه‌های جامع اسلامی، اعم از منابع شیعی و سنی را در دستور کار داشت؛ ولی در فقه، حدیث و اخلاق، فقط از منابع شیعی استفاده می‌کرد.

اینک بحمدالله، مرکز به مرحله‌ای رسیده که تلاش می‌کند همه منابع را پوشش بدهد.

ب. ساختار دانشنامه

شیوه تحلیل و طراحی دانشنامه، بسیار گسترده بوده و بر اساس موضوع و کتاب یا کتبی که بناست پژوهش شود، دامنه آن کم و زیاد می‌شود. اشاره شد که دامنه موضوعی و ساختار فصلی مفاتیح، گسترده بود و ما نوزده سرفصل آن را یادآور شدیم.

اساس طراحی نیز مبتنی بر آن فصول است که پس از بحث و تحقیق لازم، به این نتیجه رسیدیم که از میان مطالب کتاب، چهار دسته اصلی به عنوان ارکان چهارگانه برنامه گزینش شوند و کلیه مطالب، بر آن اصول دسته‌بندی شوند. نخست این ارکان چهارگانه را توضیح می‌دهیم و آنگاه سایر قابلیت‌ها و قسمت‌ها مهم، شرح داده خواهند شد:

۱. نمازهای مستحبی و تعقیبات

تمام نمازهای مستحبی و تعقیبات مشترک آنها و تعقیبات مختص نمازهای: صبح، ظهر، عصر، مغرب و عشا با نمایه‌های ویژه آنها در این بخش ارائه شده است.

در باب اول مفاتیح، تعقیبات آمده است. نمازهای مستحبی به صورت پراکنده در سایر ابواب آمده بود که ما همه را به طور یکجا در این بخش آوردیم. این ترتیب، منطقی‌تر است؛ زیرا پیدا کردن نمازهای مستحبی در مفاتیح، دشوار است.

۲. اعمال هفته

همه ادعیه و اعمالی که خوب است در طول روزهای هفته انجام داد، در این بخش آمده

صفر که مصادف با رحلت جانگزار پیامبر گرامی اسلام، حضرت ختمی مرتبت محمد(صلی الله علیه وآله) است. تصور این است که اعمال این روز، بیشتر یا مساوی با روز شهادت امام علی(علیه السلام) و یا روز شهادت امام حسین(علیه السلام) باشد؛ در صورتی که این چنین نیست.

در این بخش، مناسبات وجود دارد که به میلاد و وفات و شهادت چهارده معصوم(علیهم السلام) و حضرت ابوالفضل عباس(سلام الله علیه) و حضرت معصومه(سلام الله علیه) و روزهای خاص مانند ایام البیض و روز عرفه اختصاص دارد.

۴. زیارات

در این قسمت، فهرست چهارده معصوم(علیهم السلام) با طرح گرافیکی و نقش اسلیمی، بسیار زینت‌بخش و چشم‌نواز جلوه می‌کند. با انتخاب هریک از آن بزرگواران، فهرست کلیه زیارات مشترک و مخصوص ایشان ارائه می‌شود. دامنه کمی زیارات به‌خوبی دیده می‌شود؛ امام حسین(علیه السلام) با ۵۰ زیارت‌نامه، بیشترین زیارت و اعمال زیارتی

است. تفکیک اعمال هر روز و اختصاص برگه مخصوص به شب و روز جمعه، به لحاظ اهمیت آن است. اختصاص نمایه‌های خاص برای هریک از اعمال، از دیگر ویژگی‌های این بخش است.

۳. اعمال ماهها

ارائه فهرست ماه‌های قمری به صورت مشخص موجب می‌شود دید کلی به اعمال ماه‌ها داشته باشیم. این اعمال، از محرم آغاز شده و به ذوالحجه انجام می‌پذیرد. از آنجا که هر ماهی دارای اعمال مشترک و مختص است، ما نیز آنها را تفکیک کردیم. با انتخاب شمایل «مشترک»، اعمال مشترک آن نمایش داده می‌شود. اعمال مختص روزها با شماره روز مشخص شده است. در ماه مبارک رمضان، سی شماره، نشانگر اعمال سی روز ماه وجود دارد. به ترتیب، ماه‌های: ذوالحجه، محرم، رجب و شعبان، اعمال روزهای بیشتری دارند. سایر ماه‌ها، تعداد روزهای کمتری دارد. روزهای مهمی که اعمال ندارند یا اعمال کمی دارند نیز مشخص شده است؛ مانند روز بیست‌وهشتم

یکی از کمبودهای مفاتیح‌الجنان، نداشتن فهرست کامل و جامع است. خوانندگان این کتاب پُرمخاطب، همواره از این نقیصه رنج می‌بردند و برای پیدا کردن مطلبی که جایگاه دقیق آن را نمی‌دانستند، زمان فراوانی صرف می‌کردند. از این رو، لازم بود فهرست جامعی برای برنامه تدارک ببینیم

نمایشگاه‌ها قرار گرفت. جوایز و افتخارات و تیراژ تولیدشده نورالجنان، شاهد صدق این مدعاست.

دانشنامه نورالجنان، در نهمین نمایشگاه بین‌المللی قرآن کریم تهران (۱۳۸۰/۸/۳۰) موفق به اخذ جایزه فاخر «خادم القرآن» از دست رئیس جمهور وقت شد. لوح این جایزه، به نام حجت‌الاسلام سید جواد مظلومی، معاون پژوهش صادر گردید. این جایزه، در موزه جوایز مرکز نور نگهداری می‌شود.

لوح تقدیر نهمین نمایشگاه بین‌المللی اطلاع‌رسانی و فرهنگ به جهت ارائه نرم‌افزار نورالجنان، توسط علی‌اصغر رمضان‌پور، معاون امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در دی‌ماه سال ۱۳۸۰ به مرکز اهدا گردید.

در گروه صوت و تصویر اولین جشنواره نرم‌افزار علوم اسلامی، توسط جناب آقای احمد مسجدجامعی، وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی وقت، رتبه دوم به نورالجنان اهدا شد. این جایزه را آیت‌الله مرتضی مقتدایی، نماینده حوزه علمیه قم در شورای عالی اطلاع‌رسانی در تاریخ ۱۳۸۴/۳/۵ دریافت نمود.

نمی‌داند نام آن چیست و در چه ماه و روز یا زمان و مکانی خوانده می‌شود. تنها چیزی که از آن یاد دارد، کلمه یا فرازی است و بس. در این صورت، به منوی جست‌وجو مراجعه می‌کند و واژه یا فراز موردنظر خویش را کاوش می‌نماید. در این هنگام، آن واژه را از متن مفاتیح می‌یابد و فهرست ادعیه یا زیاراتی را که مشتمل بر آن واژه است، به عنوان نتیجه جست‌وجو نمایش می‌دهد.

۶. اعمال روز

بخشی به عنوان اعمال روز، در صفحه اول برنامه آمده است که کاربر را با اعمال روزی که از برنامه استفاده می‌کند، آشنا می‌سازد.

۷. نگارخانه

در این بخش، به مناسبت ولادت و وفات یا شهادت معصومان و اولیاءالله، مداحی‌هایی ارائه شده است. مداحی‌ها، به دو بخش «مولودی» (مخصوص میلاد) و «مرثیه‌خوانی» (مختص وفات و شهادت) تهیه شده است. تصاویر صفحه نیز به تناسب مولودی و مرثیه‌خوانی، هماهنگ‌سازی شده است. برای نخستین بار، متن کامل مفاتیح توسط مداحان اهل‌بیت(ع) خوانده و ارائه شد. این کار در آن زمان، بسیار بدیع و نو بود.

۸. افتخارات

این برنامه نیز مانند سایر برنامه‌های نور، از بدو تولید مورد توجه کاربران و کارشناسان و

را داراست و سایر معصومان(علیهم السلام)، نزدیک به هم هستند.

ذیل همین صفحه، مقدمات زیارت و آداب آن به لحاظ اهمیت و اشتراک آن جداسازی شده و زیارت اولیاءالله (بیستویک نفر) که در مفاتیح آمده نیز تفکیک شده است.

۵. فهرست‌ها

یکی از کمبودهای مفاتیح‌الجنان، نداشتن فهرست کامل و جامع است. خوانندگان این کتاب پُرمخاطب، همواره از این نقیصه رنج می‌بردند و برای پیدا کردن مطلبی که جایگاه دقیق آن را نمی‌دانستند، زمان فراوانی صرف می‌کردند. از این رو، لازم بود فهرست جامعی برای برنامه تدارک ببینیم. در این بخش، چند فهرست آمده است که عبارت‌اند از: فهرست کتاب مفاتیح، فهرست صحیفه، دفترچه دعا که کاربران بر اساس نیاز و ذوق و سلیقه می‌توانند ادعیه و زیارات اختصاصی خود را در این دفترچه گزینش کنند.

قابلیت ویژه‌ای در این بخش آمده است که کاربران کمتر متوجه آن می‌شوند. این قابلیت، مربوط به موتور جست‌وجوست که هم در فهرست جامع جست‌وجو می‌کند و هم در متن. اهمیت این قابلیت، زمانی روشن می‌شود که کاربری دعا یا زیارتی را می‌خواهد که هیچ اطلاعی از آن ندارد،

الف. کتابخانه

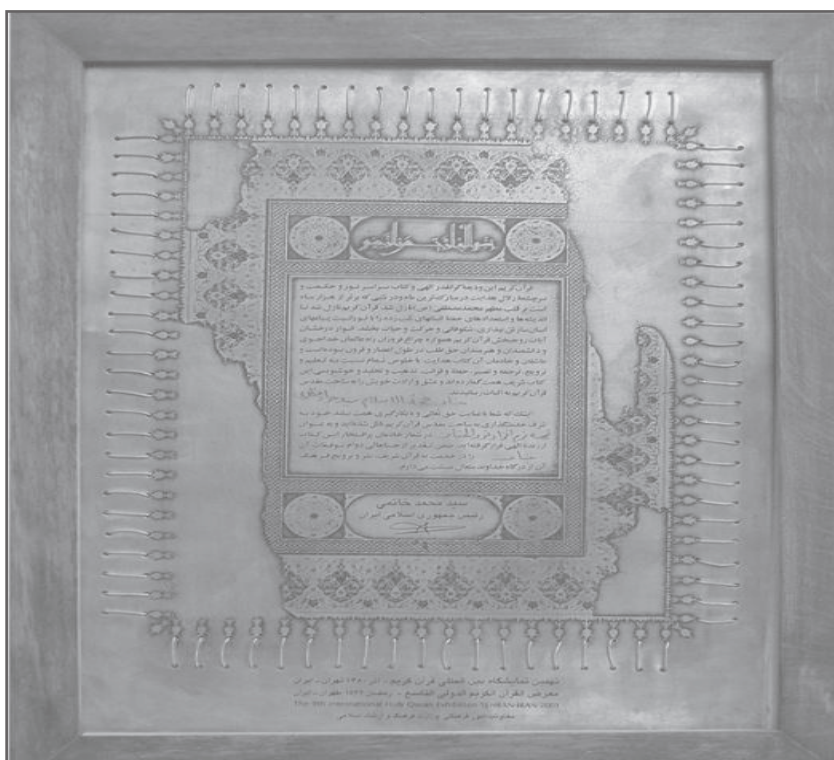
بخش کتابخانه، شامل: کلیه منابع ادعیه، شرح و ترجمه ادعیه، فلسفه و آداب دعا، کتاب‌های زیارات، شرح و ترجمه زیارات، و دیگر کتب مرتبط با موضوع دعا و زیارت مانند پاسخ به شبهات به همراه قسمت‌های متنوع چندرسانه‌ای می‌باشد.

آمار منابع برنامه جدید، حدود پنج برابر نسخه قبلی ارتقا خواهد داشت. فهرست اولیه منابع، بیش از ۳۰۰ عنوان بود که از آن میان، حدود ۲۸۰ عنوان آن مورد تأیید قرار گرفته است.

از زمان تولید نورالجنان ۱، همواره این سؤال مطرح بود که چرا مرکز نور کتابخانه تخصصی دعاپژوهی را برای دعاپژوهان آماده بهره‌برداری نمی‌کند. اینک زمان آن فرارسیده و چشمان مشتاقان پژوهش در زمینه دعا و زیارت، به جمال این کتابخانه روشن خواهد شد.

ب. دانشنامه

دانشنامه نورالجنان ۲، بسیار گسترده‌تر از برنامه قبلی است. گسترش بسیار آن، سبب شده که از این محصول، به عنوان درختواره یا فهرست جامع تعبیر کنیم. برخی

دانشنامه «دعا و زیارت» یا «نورالجنان ۲»، دربردارنده کتابخانه و دانشنامه چندرسانه‌ای ادعیه و زیارات است. در کتابخانه، کلیه منابعی که در موضوع دعا و زیارت است، با ترجمه و شرح خواهد آمد. در دانشنامه، فهرست درختی کلیه مطالب موجود در مصادر دعایی و زیارتی تا قرن دهم و مفاتیح الجنان و مصادر آن ارائه می‌شود.

دانشنامه دعا و زیارت (نورالجنان ۲)
با گذشت بیست سال از تولید دانشنامه نورالجنان و توجه بسیار زیاد کاربران و دعاپژوهان به آن، ضروری است که نورالجنان ۲ تولید شود. پژوهش دانشنامه این محصول، سال‌هاست که به اتمام رسیده و منابع کتابخانه آن، تهیه و تایپ شده است.

دانشنامه نورالجنان، در نهمین نمایشگاه بین‌المللی قرآن کریم تهران (۱۳۸۰/۸/۳۰) موفق به اخذ جایزه فاخر «خادم القرآن» از دست رئیس جمهور وقت شد. لوح این جایزه، به نام حجت‌الاسلام سید جواد مظلومی، معاون پژوهش صادر گردید. این جایزه، در موزه جوایز مرکز نور نگهداری می‌شود

از مهم‌ترین سرفصل‌های نورالجنان ۲ بدین شرح است:

۱. فهرست مفاتیح الجنان:

فهرست مطالب، با نمای گرافیکی متناسب با عموم، با اجرای فرایندهای زیر ارائه شده است:

* استفاده از متن ویراستاری و اصلاح‌شده؛

* استفاده از صحیح‌ترین ترجمه‌های موجود؛

* تکمیل نواقص (ارائه ادعیه و زیارتی که در مفاتیح نیامده است با استفاده از فهرست درختی جامع)؛

* استنادسازی (فعال‌سازی مستندات مفاتیح با استفاده از فهرست درختی جامع).

۲. فهرست درختی جامع: ارائه فهرست درختی مطالب مصادر دعایی و زیارتی با امکانات پژوهشی متناسب با محققان.

۳. فهرست مصادر: مهم‌ترین منابع دعایی و مصادر زیارتی، به عناوین فهرست جامع متصل شده‌اند. اینها مصادر و مستندات مفاتیح‌الجنان نیز به شمار می‌آیند.

فهرست مصادر، عبات است از:

۱. امام علی بن حسین (ع) (م ۹۵ق)، الصحيفة

السجادية؛

۲. کلینی، محمد (م ۳۲۹ق)، اصول کافی؛

۳. ابن قولویه، جعفر بن محمد (م ۳۶۸ق)، کامل الزیارات؛

۴. صدوق، محمد (م ۳۸۱ق)، فضائل الأشهر الثلاثة؛

۵. مفید، محمد بن محمد (م ۴۱۳ق)، المزار (مناسک المزار)؛

۶. مفید، محمد بن محمد (م ۴۱۳ق)، مسارّ الشیعة فی مختصر تواریخ الشریعة؛

۷. طوسی، محمد بن حسن (م ۴۶۵ق)، مصباح المتهدج؛

۸. طوسی، محمد بن حسن (م ۴۶۵ق)، تهذیب الأحکام، کتاب المزار، جلد ۲؛

۹. حسکانی، حاکم (م ۴۹۰ق)، فضائل شهر رجب؛

۱۰. قطب راوندی، سعید بن هبة الله (م ۵۳۷ق)، سلوة الحزین وتحفة العلیل الشهیر بالدعوات؛

۱۱. ابن مشهدی، محمد بن جعفر (م ۶۱۰ق)، المزار الكبير؛

۱۲. ابن طاووس، علی بن موسی (م ۶۶۴ق)، المجتبی من الدعاء المجتبی؛

۱۳. ابن طاووس، علی بن موسی (م ۶۶۴ق)، فلاح السائل؛

۱۴. ابن طاووس، علی بن موسی (م ۶۶۴ق)، الأمان من أخطار الأسفار والأزمان؛

۱۵. ابن طاووس، علی بن موسی (م ۶۶۴ق)، مهج الدعوات ومنهج العنایات (قیومی)؛

۱۶. ابن طاووس، علی بن موسی (م ۶۶۴ق)، الدروع الواقیة؛

۱۷. ابن طاووس، علی بن موسی (م ۶۶۴ق)، فتح الأبواب بین ذوی الألباب و بین رب الأرباب؛

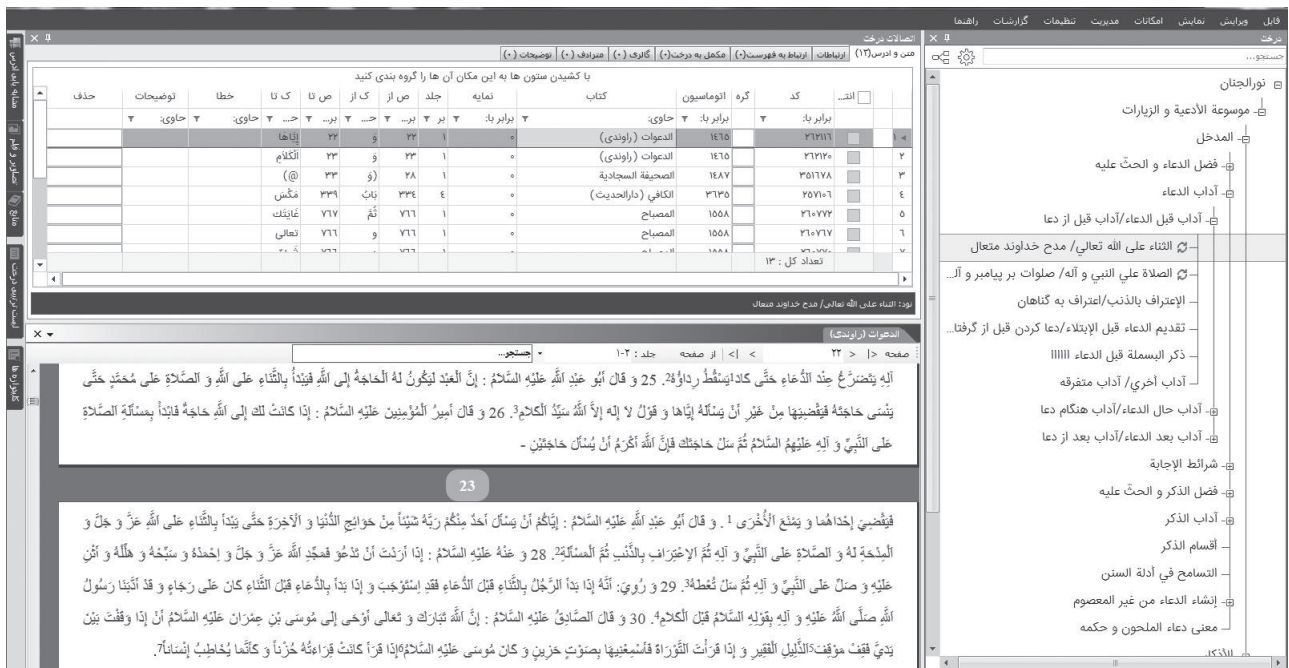
۱۸. ابن طاووس، علی بن موسی (م ۶۶۴ق)، مصباح الزائر؛

۱۹. ابن طاووس، علی بن موسی (م ۶۶۴ق)، الإقبال بالأعمال الحسنة فیما یعمل مرة فی السنة؛

۲۰. ابن طاووس، علی بن موسی (م ۶۶۴ق)، جمال الأسبوع بکمال العمل المشروع؛

۲۱. شهید اول، محمد بن مکی (م ۷۸۶ق)، کتاب المزار؛

دانشنامه «دعا و زیارت» یا «نورالجنان ۲»، در بردارنده کتابخانه و دانشنامه چندرسانه‌ای ادعیه و زیارات است. در کتابخانه، کلیه منابعی که در موضوع دعا و زیارت است، با ترجمه و شرح خواهد آمد. در دانشنامه، فهرست درختی کلیه مطالب موجود در مصادر دعایی و زیارتی تا قرن دهم و مفاتیح الجنان و مصادر آن ارائه می‌شود

۲۲. ابن فهد حلی، احمد بن محمد (م ۸۴۱ق)، عدة الداعی ونجاح الساعی؛
  ۲۳. کفعمی، ابراهیم بن علی (م ۹۰۵ق)، البلد الامین؛
  ۲۴. کفعمی، ابراهیم بن علی (م ۹۰۵ق)، جنة الأمان الواقية وجنة الإیمان الباقية المشتهر بالمصباح؛
  ۲۵. شیخ بهایی، محمد بن حسین (م ۱۰۳۱ق)، مفتاح الفلاح فی عمل الیوم واللیلة؛
  ۲۶. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (م ۱۱۱۰ق)، زاد المعاد؛
  ۲۷. قمی، عباس (م ۱۳۵۹ق)، مفاتیح الجنان، ویراستار: انصاریان؛
  ۲۸. هویدی، محمد (معاصر)، شرح مفاتیح الجنان.
۲. مزایای فهرست جامع: برخی از مهم ترین مزایای فهرست جامع به شرح ذیل است:
۱. دسترسی آسان و جامع به ۲۸ کتاب از قدیمی ترین مصادر دعا به صورت یکجا از طریق فهرست درختی؛
  ۲. استقصای تام در مصادر مذکور جهت اسنادسازی و تکمیل نواقص مفاتیح الجنان؛
  ۳. ادغام تمام عناوین مصادر در یک درخت استاندارد و ساخته شدن یک فهرست استاندارد برای کل کتابها؛
  ۴. ایجاد فهرست کامل با عنوان بندی جدید؛ زیرا برخی عناوین در فهرست کتاب از قلم افتاده یا کتاب اصلاً فهرستی نداشت؛ مثلاً در کتاب عدة الداعی در بسیاری موارد فقط «فصل» ذکر شده که برای آنها عنوان مناسب درج گردید یا مطالب برخی کتابها چینش نامناسب داشت که از این جهت مرتب شده است؛
  ۵. اصلاح نواقص تایپی کتب مذکور؛
  ۶. سهولت تشخیص و حذف موارد تکراری و یا مقایسه آنها؛
۷. امکان دسترسی به مصادر مفاتیح الجنان؛
  ۸. تکمیل مواردی که در مفاتیح الجنان اصلاً به آنها اشاره نشده است؛
  ۹. امکان استفاده از سه نوع چینش در فهرست ترتیبی: ۱. ترتیب درختی؛ ۲. ترتیب الفبایی؛ ۳. ترتیب صفحات کتاب؛
  ۱۰. قابلیت استفاده از دامنه های مختلف کتابها بدلخواه کاربر در فهرست جامع.
- تذکره:** در فهرست درختی، گرچه موضوع اصلی دعا و زیارت است، ولی کلیه مطالب موجود در کتب دعا از قبیل: اذکار، عبادات، مناسبتها و آداب نیز ارائه شده است. در نتیجه، فهرست درختی برنامه شامل: زیارت، دعا، ذکر، عبادات مستحبی، آداب و مناسبتهاست.
- اعمال روز: شامل آداب و اعمال روز مانند اعمال روز نورالجنان.
- گاهنامه: شامل تقویم روز، تبدیل تاریخ، محاسبه سن بلوغ، مناسبات تاریخی،

اختیارات الایام، اوقات شرعی، خورشید در قبله و استخاره.

ج. چندرسانه

بخش صوتی ادعیه و زیارات نور الجنان ارتقا یافته است. البته این قسمت، قابلیت ارائه برنامه در محیط موبایل و نیز به طور مستقل را دارد.

از آنجا که با حجم انبوهی از قرائت ادعیه و زیارات مواجه هستیم، بهترین‌ها ملاک‌ها توسط کارشناسان برنامه تعیین شده تا بر اساس آنها موارد گزینش شود. ملاک‌های گزینش قرائت‌ها عبارت است از:

- صحت قرائت؛

- صاحب سبک؛

- شهرت: یعنی پخش از صدا و سیما، اماکن متبرکه اصلی مانند حرم امام رضا(ع)، حضرت معصومه(س)، شاه عبدالعظیم(ع)، حرم امام(ره)، مهدیه تهران و فیضیه؛

- آوای دلنشین و سوزناک؛

- کیفیت صوت؛

- دسترسی به فایل‌ها؛

- بدون مشکل مالکیت؛

- تنوع از حیث آرام و تند (تناسب زمانی)، ملایم و حماسی؛

- تنوع از حیث عربی و فارسی؛

- عدم انحراف عقیدتی و سیاسی.

نتیجه

با توجه به جایگاه رفیع دعا و اهمیت دعا پژوهی و ضرورت ارتقای برنامه

نورالجنان ۱ و گسترش حجم منابع کتابخانه و استفاده بیش از اندازه کاربران از این برنامه و افزایش ساختار کتابخانه استاندارد و قابلیت‌های فنی محصولات مرکز نور، شایسته و بایسته است که ریاست محترم مرکز و معاون محترم پژوهش، با بذل عنایت ویژه، اسباب آماده‌سازی و تحلیل و طراحی تولید این برنامه را در دستور کار قرار دهند و آن را با اولویت بالا به‌زودی تولید کنند و دیده مشتاقان دریای ژرف معارف و بحر بیکران حقایق نهفته در متون ادعیه و زیارات را روشن نمایند. ■

منابع

۱. قرآن کریم. ۱۳۸۳ش. مترجم: حسین انصاریان، قم، اسوه.

۲. بلخی مولوی، جلال‌الدین محمد. ۱۳۷۳ش. مثنوی معنوی. مصحح: توفیق سبحانی، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد اسلامی. ۳. پایگاه جامع قرآن، نشانی: quran.inoor.ir. ۱۳۸۹. مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، قم.

۴. جامی، عبدالرحمن. ۱۳۴۱. دیوان کامل جامی. محقق: هاشم رضی، تهران: مؤسسه انتشارات پیروز.

۵. جوادی آملی، عبدالله و همکاران. ۱۳۹۱ش. مفاتیح الحیاء. قم، اسراء.

۶. خواجه محمد، حافظ شیرازی. ۱۳۸۵ش. دیوان حافظ. به اهتمام: محمد قزوینی و قاسم غنی، تهران: زوار.

۷. رضوی، سید مسعود، «مفاتیح الجنان به مثابه یک فرهنگ؛ زمینه‌ها، زیبایی‌ها و ارزش‌های مفاتیح الجنان». کتاب ماه دین، شهریور ۱۳۸۹، ش ۵۵: ۲۱ - ۲۷.

۸. سنایی، ابوالمجد. ۱۳۸۳ش. حدیقه الحقیقه و شریعة الطریقه. مصحح: مدرس رضوی، تهران:

دانشگاه تهران.

۹. صائب تبریزی، محمدعلی. ۱۳۷۸ش. دیوان صائب تبریزی. ۷ جلد، به کوشش: محمد قهرمان، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

۱۰. قمی، عباس. کلیات مفاتیح الجنان. قم، اسوه.

۱۱. نرم‌افزار جامع تفاسیر نور. خردادماه ۱۳۹۳. مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، قم.

۱۲. نرم‌افزار دانشنامه اخلاق اسلامی. ۱۳۹۶. مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، قم.

۱۳. نرم‌افزار عرفان. خردادماه ۱۳۹۲. مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، قم.

۱۴. نرم‌افزار نورالجنان. ۱۳۸۰. مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، قم.

۱۵. نعیم‌الدین خانی، علی. ۱۳۸۲. «نورالجنان: نخستین نیایش‌نامه چندرسانه‌ای جهان اسلام». فصلنامه ره‌آورد نور، اردیبهشت ۱۳۸۲، ش ۲: ۱۳ - ۱۸.